

Német nyelvszigetek az Altaj vidékén

Moskaljuk, L. I.: Nemeckie „âzykovye ostrova” v Altajskom krae= Voprosy âzykoznaniâ 2014. 3. sz. 55–66. p.

Az utóbbi évtizedekben meredeken csökkent az oroszországi németek száma az anyaországba való tömeges kivándorlás miatt. Ugyanakkor a magukat németnek való lakosok száma továbbra is eléggé jelentős. Így van ez az Altaji határvidéken is. Egész Oroszországot tekintve a német lakosság száma 1989 és 2002 között 842 ezerről 597 ezerre, 30 százalékkal, majd 2002-től 2010-ig további 30 százalékkal (597 ezerről 394 ezerre) csökkent. Az Altaji határvidék összlakosságának (2419,8 ezer fő) 2 százalékát teszik ki a németek (56,7 ezer fő), ez 2002-höz képest 36,2 százalékos csökkenést jelent. A minőségi változás még ennél is jelentősebb: az 1989. évi népszámláláskor még ezernél több olyan falu volt Oroszországban, ahol a németek a település lakosságának túlnyomó többségét (több mint 80 százalékát) alkották, a 2002. évi népszámlálás viszont már egyetlen ilyen települést sem talált.

Az első német telepések II. Katalin 1763. július 22-i manifesztuma értelmében kiváltságokkal rendelkeztek. Az I. világháború kitörése után úgynevezett „likvidációs törvényeket” léptettek életbe az 1915. február 2-i és december 13-i cári ’ukázokkal’, amelyek e privilégiumokat felszámolták. Betiltották a német nyelvű újságokat, az iskolákban bevezették az orosz nyelvű oktatást. Ennek ellenére a kompakt német településeken a kommunikáció alapvetően továbbra is a német nyelvjáráson folyt.

A Szibériába települt németek a Volga-vidékről és Ukrajnából érkeztek. Ezeken a területeken a történeti adatok szerint a XIX. század második felében még csak elvétve voltak kétnyelvű egyének. Az ide érkező németek egyrészt valamelyik német nyelvjárást beszélték, másrészt a német iskolában elsajátították a német irodalmi nyelvet is, s ezt használták a vallási és kulturális életben, sőt a helyi közigazgatásban is a németek lakta járásokban. Ekkor a lakosság többsége egyáltalán nem beszélt még oroszul. A Szibériába való áttelepülés után, a XX. század első évtizedeiben a német nyelv funkciói még bővültek is. 1927-ben

a szlavgorodi körzetben német járást alakítottak ki, amelybe 57 falu (ebből 54 német többségű) tartozott. A világháborús és polgárháborús éveket leszámítva itt az iskolai oktatás 1938-ig német nyelven folyt, az orosz államnyelvet iskolai tantárgyként tanulták a gyerekek, de a zárt településeken egymás közt továbbra is a helyi német nyelvjáráson kommunikáltak.

1938-ban az egész Szovjetunióban megszüntették az autonómiákat, bevezették az orosz oktatási nyelvet, a németet mint idegen nyelvet kezdték tanítani az 5. osztálytól kezdve. Ezzel megindul a német–orosz kétnyelvűség tömegessé válása.

Az 50-es évek végén és 60-as évek elején újra változik a helyzet. Ismét bevezetik a német nyelv anyanyelvként való oktatását, feloldják a német nyelvű sajtót és rádióadásokat sújtó tilalmakat, megpróbálják visszaállítani a német nyelv korábbi funkcióit. De az előző évek gyakorlata miatt ez már nem járhat sikerrel. A németek tömegesen térnek át a koordinatív német–orosz kétnyelvűsége.

Az 1970-es évektől folyik a falvak egyesítésének politikája, a kis falvak felszámolása. Ezzel megindul a kétnyelvűség behatolása a mindennapi életbe. Az 1990-es évek elejéig, amíg a szibériai német falvak lakossága legalább 80 százalékban német volt, megmaradt a viszonylagos egyensúly a két kommunikációs forma – a német nyelvjárási és az orosz irodalmi nyelv – között. A német nyelvjárási elengedhetetlen tartozéka volt a német nyelvű lakosság nemzeti identitásának.

Az 1980-as évek vége és az 1990-es évek első fele azzal tűnik ki, hogy megkezdődik a szubordinatív kétnyelvűség terjedése, vagyis a domináns nyelvvé az orosz válik, míg a német visszaszorul a magán-szférába. A helyzet akkor kezdett rohamosan változni, amikor a német lakosság tömegesen kezdett Németországba költözni. A távozók helyére más nemzetiségű lakosok érkeztek, de például németek is Kazahsztánból és más közép-ázsiai volt szovjet köztársaságokból. Ezek a németek azonban csak nagyon gyengén beszéltek már németül, ezért a falun belül egyre inkább az orosz lett az általános érintkezési nyelv. A német nyelvjárási lényegében csak családi körben volt használatos.

Ami a mai helyzetet illeti, az Altaji határterület egykor tisztán német lakosságú községeiben a kétnyelvűség különböző formái uralkodnak. Az

idősebb nemzedék számára a német továbbra is alapvető kommunikációs eszköz megőrizve vezető szerepét az oroszul szemben. A fiatal nemzedéket egyértelműen az orosz, mint általános kommunikációs eszköz felé való elmozdulás jellemzi. A középnemzedék átmeneti állapotot tükröz: tud még németül kommunikálni az idősebb nemzedékkel, de a legtöbb kommunikációs helyzetben már az oroszra támaszkodik.

Jelenleg az oroszországi németeket az orosz nyelv magas fokú ismerete jellemzi, az oroszul nem tudó oroszországi németek száma a nullához közelít: ezek olyan idős emberek, akik nem jártak iskolába és nem hagyták el sosem félreeső falvaikat.

Az Altaji határvidéken ma használatos német nyelvjárások mind a négy, az egykori Szovjetunióban honos német nyelvjárásosztályt képviselik. Ide tartoznak: 1. az alnémet alapú ukrainai nyelvjárások; 2. a nyugat-közép-német alapú Volga menti nyelvjárások; 3. a kelet-közép-német alapú volhíniai nyelvjárások; 4. a délnémet eredetű ukrainai nyelvjárások.

A fenti nyelvjárástípusok mintáit közölve a szerző megállapítja, hogy a fentebb említett változások miatt ma már egyik Altaj vidéki német nyelvjárás sem vezethető vissza a megfelelő németországi dialektusokra: Oroszországban a Szibériába település során végbement kölcsönhatások, illetve az utóbbi évek nivelláló hatásai következtében kevert nyelvjárások alakultak ki.

Zoltán András

Nyelvi konfliktus a posztsovjet nyelvi tájképben

Pavlenko, Aneta: Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes = Journal of Slavic Linguistics, 2009. 17 (1–2), 247–274. p.

A nyelvi tájkép fogalmának meghatározására több definíció is létezik, ám általában a Landry – Bourhis⁴ szerzőpáros leírását szokták elfogadni

⁴ Landry, Rodrigue – Richard Bourhis 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16., 23–49.